

Liesbeth van Nes

Over *De Weense sigarenboer* van Robert Seethaler

Liesbeth van Nes (1954) studeerde Nederlandse Taal- en Letterkunde, gaf les in het voortgezet onderwijs en doceert Nederlands aan de Vertalersvakschool Amsterdam. Ze debuteerde als vertaler in 1994 met Roemruchte daden en opvattingen van doctor Faustroll, patafysicus van Alfred Jarry en werd met haar eigen hervertaling daarvan in 2017 genomineerd voor de Filter Vertaalprijs. Ook is ze de vertaler van HhhH van Laurent Binet, dat werd genomineerd voor de Europese Literatuur Prijs en door Roel van Broekhoven voor de VPRO tot televisieserie is bewerkt. Behalve uit het Frans vertaalt ze uit het Duits. Voor haar vertaling April in Parijs van Michael Wallner ontving ze een prijs van de EU-regio Aachen. Ook De Weense sigarenboer werd genomineerd voor de Europese Literatuurprijs, een eer die Een heel leven van Seethaler al eens te beurt viel, en daarnaast ook Tot ziens daarboven van Pierre Lemaitre, Daar is hij weer van Timur Vermes en De orde van de dag van Éric Vuillard. In 2018 werd ze genomineerd voor de Dr Elly Jaffé Prijs. 'Over De Weense sigarenboer van Robert Seethaler' werd als voordracht gehouden tijdens de Vertalersgeluktournee van 2018 en verscheen eerder op de website van het Nederlands Letterenfonds.

Over *De Weense sigarenboer* van Robert Seethaler

Laat ik eens met de titel beginnen. Dat doe ik eigenlijk nooit, want het is me grondig afgeleerd me met de titel te bemoeien. Ooit, lang geleden was ik woedend omdat een uitgever mijn titel op een andere manier had vertaald dan ik in mijn hoofd had. Ik stond te stuiteren. Te foeteren. In de redactieruimte. De uitgever kwam uit zijn kantoor, op het punt naar huis te gaan, en vond mij op zijn weg. Hij zuchtte, laadde zijn tassen op een stoel, ging zelf op een andere stoel zitten en nam de tijd. Toen heb ik begrepen dat marketing net als vertalen stoeien was met woorden, maar dan op een heel andere manier. Een boek positioneren, het in de markt zetten, moet de verkoop bevorderen, en dat doe je niet met woorden die zo dicht mogelijk bij de auteur blijven. Wat ik doe is prima, maar op mijn vakgebied, niet op dat van de

reclamejongens. Die *framen*.

Maar in dit geval, met *Der Trafikant*, moest ik me toch tegen de titel aan bemoeien. Hoe vertaal je *Trafikant*, een typisch Oostenrijks woord? Een *Trafikant* is de eigenaar of uitbater van een *Trafik*. Het hele boek staat vol met het woord *Trafik*, en dus moest mijn vertaling wel repercussies op de titel hebben. Of andersom. Volgens Wikipedia is het woord *Trafik* afkomstig van het Italiaanse *traffico*, handel, en wordt het al in 1784 genoemd in een schrijven van keizer Joseph II, waarin hij een tabaksmonopolie uitvaardigde. In het Engels werd het boek vertaald als *The*

Tobacconist, de tabakshandelaar of de sigarenwinkel, misschien een beetje vlakke titel. In het Frans werd het *Le Tabac Tresniek*, want in Frankrijk hebben ze van die vergelijkbare ‘tabacs’, en *Tresniek* is de Franse transcriptie van Trsnjek, de naam van de uitbater. Maar dat waren voor mij geen werkbare oplossingen. Iemand zei: ‘Laat gewoon staan, een Trafik is een Trafik, dat is onvertaalbaar, en de titel is dan gewoon *De trafikant*.’ Ja, kan. Maar dan is het hek van de dam. Er is zoveel typisch Oostenrijks in dit boek, dat kan ik ook niet allemaal laten staan.

Ik koos in de vertaling voorlopig voor sigarenboer. Dat heeft als voordeel dat het een persoon is en geen winkel, want de Trafikant is een man, die na de Eerste Wereldoorlog vergunning kreeg voor het drijven van een Trafik, omdat hij een handicap aan de oorlog hadden overgehouden en toch zelf in zijn onderhoud moest kunnen voorzien. En hij heeft ook een leerling, een sigarenjongen, Franz. Deze Franz komt uit Salzkammergut, een achterlijk gebied, maar zelfs daar had men van Sigmund Freud gehoord, wel pas nadat de hele wereld het wist, maar toch. Freud is een van de klanten van Trsnjek, hij woont om de hoek en rookt sigaren. En hij is Jood. Het is 1937, Wenen. En Franz, afkomstig uit Salzkammergut, vraagt: ‘Waarom is dat een probleem, dat hij Jood is?’

Dat is geen domme vraag. Al lijkt het wel zo. Het is zelfs een uitstekende vraag. Een betere is er niet. Freud zal binnenkort naar Engeland emigreren. Voor die tijd nog zal Trsnjek worden opgepakt: hij is aangegeven door zijn buurman omdat hij aan Joden verkoopt. Wanneer Trsnjek wordt gearresteerd, maakt Franz zich eigenlijk geen zorgen. Na een week gaat hij eens vragen bij de politie en daar zeggen ze, tja, daar gaat de Gestapo over tegenwoordig. En ze verwijzen hem door naar de Morzinplatz, waar de Gestapo haar hoofdkantoor heeft in een fraai voormalig hotelgebouw.

Franz liep de entreehal in, waar hem meteen een portier in blauw uniform tegemoetkwam: ‘Kan ik de jongeheer misschien ergens mee helpen?’

‘Ik hoop het!’ zei Franz en hij luisterde even hoe zijn stem wegstierf in de wijde ruimte. ‘Ik heet namelijk Franz Huchel en ik ben op zoek naar een onschuldige maar desalniettemin meegenomen of gearresteerde of gedeporteerde sigarenboer, genaamd Otto Trsnjek!’

‘Onschuldig is in dit gebouw vooralsnog niemand,’ zei de portier en hij vertrok zijn mond tot een vermoeide glimlach. ‘Niemand zonder uniform tenminste. Heeft de jongeheer al een schriftelijk verzoek gedaan?’

Franz schudde zijn hoofd. ‘Ik wilde eigenlijk helemaal niets indienen, maar alleen sigarenboer Otto Trsnjek meenemen naar waar hij hoort: in zijn sigarenzaakje!’

‘Zonder verzoekschrift geen inlichtingen,’ zei de portier.

Franz keek naar het plafond waar een reusachtige, met ontelbare stukjes glas versierde kroonluchter hing. [...] ‘Dan kom ik nog wel terug!’ zei hij.

‘U bedoelt?’ vroeg de portier.

‘Dan kom ik wel terug. Morgen. Overmorgen. De dag daarna. En zo verder. Elke dag om dezelfde tijd, tussen de middag namelijk. En wel zo lang tot iemand me zegt waar Otto Trsnjek zich bevindt, hoe het met hem gaat en wanneer ik hem mee naar huis kan nemen!’ [...]

De eerste dagen had de portier nog moeite gedaan, had al zijn verambtelijkte vermogen tot geduld aangewend in een poging tot antwoorden en allerlei verteld over ambtelijke verzoekschriften, officiële aanvragen, voorgedrukte formulieren en reglementaire hiërarchische wegen. Maar omdat deze impertinente jongen op dat alles weliswaar aldoor vriendelijk knikte, maar er verder nogal koel onder bleef en, nadat hij ongeveer een kwartier koppig als een ezel had staan wachten, beleefd afscheid nam, alleen maar om er de volgende dag stipt om kwart over twaalf weer te staan en naar die sigarenboer te vragen, begon de gedurende vele dienstjaren moeizaam opgebouwde beroepsmatige bedaardheid van de portier af te brokkelen, tot ze het ten slotte begaf. En toen Franz op een zinderende maandagmiddag weer voor hem stond en zei: ‘Goedemiddag, ik wilde graag iets weten over de verblijfplaats van sigarenboer Otto Trsnjek!’ antwoordde de portier alleen met een nauw merkbaar schouderophalen.

Zo zou je met de nazi's om willen gaan, zo *out of the blue*, zo naïef en zo effectief. Zo lichtvoetig vertelt Seethaler, iets wat hem soms kwalijk wordt genomen, in een recensie in *de Volkskrant* bijvoorbeeld (‘Bij zo'n zwaar thema moet je misschien niet te veel willen wegsnijden’, dec. 2017). Maar Seethaler houdt van buitenstaanders, die net iets anders tegen de werkelijkheid aankijken. En ik vind het persoonlijk ook wel prettig om niet alles ingepeperd te krijgen, dingen zelf te kunnen bedenken.

Zo'n buitenstaander is Franz. Wenen is voor hem een kakelbonte kakofonie. Als hij bij de sigarenboer komt werken, moet hij eerst maar eens alle kranten gaan

lezen. Na een jaar volstaat het lezen van één krant. Alle andere vermelden hetzelfde, de pers is gelijkgetrokken. Maar zo schrijft Seethaler het natuurlijk niet op.

Franz moet ook de klanten leren kennen. Mét hun voorkeuren: die leest de *Wiener Zeitung*, die de *Wienerwaldbote*, arbeiders kopen nooit een heel pakje, maar losse sigaretten, en Juristikar Kollerer wil altijd een lange Heinrich, een dunne cigarillo.

Wat is een Juristikar? Is dat ook zo'n typisch Weens woord, net als Trafikant? Op internet struikel je over 'Trafikant', maar 'Juristikar' is nergens te vinden en ik begon te vermoeden dat het om een verzonnen woord ging. Dus ik schreef Robert Seethaler en die antwoordde zonder enige gêne: 'Das habe ich erfunden.' Zelf bedacht. Mooi, dan heb je de vertaling nog niet, maar je weet in ieder geval wat je voor je hebt. En als je dat niet weet, hoef je aan vertalen eigenlijk niet te beginnen.

Maar hoe verzin je nu een nieuw woord? Ik trek dan in mijn hoofd de laatjes met Nederlandse auteurs open. Je rommelt er wat in, alleen om inspiratie op te doen, want wat je zoekt vind je er nooit. Je zoekt eigenlijk meer een atmosfeer. En als je het juiste laatste open hebt, begint het in je hoofd te borrelen. Ik heb nooit iets voelen borrelen door naar het vertaalprobleem te blijven staren. Dan gebeurt er niets. En in dit geval wist ik meteen dat ik bij Boon moest zijn, Louis Paul Boon. Niet zozeer vanwege zijn Vlaams, want het Vlaams staat ten opzichte van het Nederlands niet als het Oostenrijks ten opzichte van het Duits, maar wel omdat hij aan de lopende band woorden verzint. In *De Kapellekensbaan* komen er steeds een paar mensen bij elkaar: Boon, die over ondineke schrijft, Johan Janssens die over reinaert de vos schrijft, tippetotje, een schilderes (haar naam is duidelijk een verhaspeling), meneer Colson van tminnesterie (hier heeft Boon spreektaalig gevarieerd) en de kantieke schoolmeester. Wat is kantieek? Antiek? Kantig of hoekig? Of houdt hij van kantieek, van kerkgezang? Dit illustere gezelschap praat over de vraag of je met literatuur de wereld kunt veranderen. Het zal u niet verbazen dat ik dat het minst interessante gedeelte van het boek vind. Maar ik kon het heel goed gebruiken om mijn verzinmachientje op gang te brengen. Ik moest iets vinden op 'Juristikar'. Een 'Juristikar' doet iets met rechten. Maar als hij 'Jurist' was, liet hij zich wel jurist noemen. En dat is niet het geval. Er is dus iets niet in de haak met dat 'Juristikar'. Met Boontje op de achterhand verzon ik vrijwel meteen en tamelijk intuïtief het woord *juristieker*. Juristieker Kollerer, daar zit een luchtje aan.

En op dezelfde bijna intuïtieve manier besloot ik de raad van een vriendin te volgen, die zei: 'Maak er dan gewoon "Weense sigarenboer" van!' Want dat Weense krikt de sigarenboer van de hoek een beetje op, het is een soort voorbereiding voor de Weense atmosfeer die in het hele boek heerst, terwijl voor Franz, de eigenlijke hoofdpersoon, Trsnjek nu eenmaal een Weense sigarenboer is. En het geheel krijgt iets organisch. Wat bedoel ik met organisch? Dat is heel vaag, iets met ritme en balans, waardoor iets zo normaal klinkt dat niemand ervan opkijkt. En inderdaad heeft niemand me naar het waarom van dat 'Weense' gevraagd. *De Weense sigarenboer* is in het Nederlands even natuurlijk als *Der Trafikant* in het Oostenrijks.